

УДК 35.087.43:94 (477)

V. Oleksiyko, postgraduate of the State Agrarian and Engineering University in Podilya

A PENSION PROBLEM IS IN UKRAINE

Annotation. *The work is dedicated to highlighting the history of the pension-insurance business in Ukraine since the time of Yaroslav the Wise, and to the present. We consider the development of the pension sector in the times of the Soviet Union and in the first years of independence Ukraine.*

The formation of the pension system in Ukraine has a long history. The path of development was both challenging and controversial, and it formed only with the approval of Ukraine's independence. Thus, at present, rejected negative aspects of pension policy post-totalitarian society and considered qualitatively new relationship pension today.

Today, Social Security is a form of financial support disabled citizens. Its essence is expressed in organizational activities to create a state social funds and use them for the intended purpose, and is an essential part of social security.

Thus, the beginning of the birth of social security of the population in Ukraine a step to solving social problems in the future.

The aim is to highlight the history of the development of pensions in Ukraine. Particular attention is paid to the period of pension provision in the years of Ukraine's independence. The relevance of this article is that the coverage of the history of the national pension deals with a small number of scientists. At the same time, the reform of the pension system is quite acute at this stage of development. Work has theoretical value and highlights the historic features of the pension system in Ukraine, the problems of development and the need to reform it today.

Keywords: *pension, pension providing, pension insurance, reformation.*

В.С. Олексійко, аспірант ПДАТУ

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Робота присвячена висвітленню історії розвитку пенсійно-страхової справи в Україні, починаючи з часів Ярослава Мудрого й до сьогодення. Розглянуто розвиток пенсійної сфери в часи Радянського Союзу та перші роки незалежності України. Особливу увагу приділено періоду розвитку пенсійного забезпечення в роки становлення незалежності України. Робота має теоретичне значення та висвітлює історичні особливості розвитку пенсійної системи в Україні, проблеми її розвитку, необхідність реформування на сучасному етапі.

Ключові слова: *пенсія, пенсійне забезпечення, пенсійне страхування, реформування.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Становлення пенсійної системи в Україні має багатовікову історію. Шлях її розвитку був складним і водночас суперечливим, а сформувалася вона лише з утвердженням незалежності України. При цьому, на сучасному етапі, відкинуто негативні риси пенсійної політики посттоталітарного суспільства та враховано якісно нові пенсійні відносини сьогодення.

Сьогодні соціальне забезпечення є формою матеріального забезпечення непрацездатних громадян. Його сутність виражається в організаційних заходах держави зі створення соціальних фондів і використання їх за цільовим призначенням та є основною складовою соціального забезпечення.

Отже, початок зародження соціального забезпечення населення в Україні став кроком до розв'язання соціальної проблеми в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Вагомий науковий внесок в дослідженні пенсійного страхування зробили такі науковці: М. Туган-Барановський обґрунтував теоретично страхову природу пенсій, а макроекономічну природу пенсійного забезпечення вбачав у сфері зайнятості; Б. Гаврилишин, С. Мочерний і О. Усенко характеризують теоретичні аспекти пенсійного страхування та визначають сутність пенсій у вигляді регулярних грошових виплат, які отримують громадяни від держави і підприємств після досягнення встановленого віку, у разі інвалідності, втрати годувальника та ін.; А. Азрилиян віддає першість громадянину у розбудові держави і врахування цього чинника при призначенні пенсії. Хоча, на нашу думку, основну роль у становленні та розвитку системи пенсійного забезпечення відіграє держава, обов'язково врахувавши історичні особливості розвитку певних категорій на конкретних територіях.

Метою даного дослідження є розкриття теоретичних та практичних аспектів становлення пенсійної системи в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема правового регулювання пенсійного забезпечення є однією з найактуальніших. Суспільно-економічні перетворення, які відбуваються в

Україні, торкаються усіх сфер життєдіяльності людини, і пенсійне забезпечення громадян не є винятком. Покращення рівня життя, добробуту, забезпечення у випадку інвалідності чи хвороби, а насамперед у старості були, є і будуть важливими для кожної людини. Створення нової, всеохоплюючої і справедливої системи пенсійного забезпечення населення, як вірно відзначає І. Оклей – процес тривалий, багатоступеневий, тісно пов'язаний з економічними, фінансовими, адміністративними реаліями [10].

Враховуючи суспільне значення пенсійного забезпечення, в даній статті зробимо спробу більш детально дослідити його становлення на території сучасної України, тому що вивчення історичного досвіду в період реформування чинної пенсійної системи є актуальним, а зазначене питання недостатньо висвітлено у вітчизняній історичній літературі.

Слід зазначити, що термін «пенсійне забезпечення» змінювався в процесі історичного розвитку під впливом багатьох факторів, серед яких можна назвати традиції, менталітет народу, економічні, соціальні процеси та інші. Конкретний зміст і обґрунтування згаданих понять у багатьох країнах з'явилося не одразу [11].

В Україні перші згадки про відшкодування збитків, завданих життю людини, датовано X-IX ст. Такі дані збереглися у давньоруських літописах, а також у збірнику законів Ярослава Мудрого «Руська права» [1]. Ці виплати були прототипом виплат по втраті годувальника в Україні.

У феодальний період, коли панувало натуральне господарство, основною виробничою одиницею стає сім'я. Робота у сільському господарстві або в ремісничій майстерні виконувалася усіма працездатними членами родини незалежно від віку і статі. Усі члени родини користувалися плодами цієї роботи, причому люди похилого віку та непрацездатні особи мали однакове право на використання продуктів, виготовлених сімейним господарством.

При виникненні купецьких гільдій та ремісничих цехів організовується відповідна взаємодопомога у зв'язку з нещасними випадками, каліцтвом, хворобою [8].

Матеріальне забезпечення непрацездатних у сучасному розумінні з'являється при народженні машинного виробництва. Роз-

виток мануфактур і фабрик віддаляє робоче місце від родинного дому, а тим більше від сімейного виробництва. Такий розвиток економіки призводить до того, що праця у сімейному господарстві перестає бути основним засобом для матеріального забезпечення родини. Основним джерелом для матеріального забезпечення стає індивідуальна праця кожного з членів родини у роботодавця.

Страховання в Україні розвивалося на теренах Галичини та Буковини. 1861 р. розпочало свою діяльність «Краківське товариство взаємного страхування», назване «Флоріанкою». З 1869 р. товариство розпочало страхування життя.

Розвиток галузі страхування був полегшений з прийняттям австрійським парламентом 1867 р. закону про товариства та закону про кооперативні спілки 1873 р. Проте міністерство фінансів Австро-Угорської імперії не давало дозволу на створення власної (української) страхової установи. І лише після зміни керівництва міністерства фінансів Австро-Угорської імперії 1891 р. було отримано рішення про відкриття кооперативного товариства взаємного страхування «Дністер». Це поклало початок формуванню страхового ринку України.

На території України, що входила до складу Російської імперії, сфера соціального страхування набула розвитку у кінці XIX ст. У 90-х рр. XIX ст. одеські підприємці розпочали страхування робітників на випадок тимчасової непрацездатності, інвалідності та смерті. 1894 р. були застраховані робітники 22 підприємств. Згодом таке страхування розповсюдилося по інших містах Херсонської губернії.

1899 року розпочало свою діяльність перше в Україні Товариство взаємного страхування робітників та ремісників від нещасних випадків із їхніми робітниками. Згодом в Одесі 1905 р. було створено Чорноморське товариство взаємного страхування судновласників від нещасних випадків із їхніми робітниками і службовцями, котре діяло у приморських річкових портах та портах Чорного і Азовського морів [2].

На початку XX ст. в Україні було зроблено спробу створити страхове товариство «Любов», яке основною спеціалізацією мало страхувати пенсії на випадок удівства та допомоги на випадок сирітства. Товариство так і не розпочало свою діяльність через недо-

статню кількість охочих застрахуватись.

З часом професор Чернівецького університету Стефан Смаль-Стоцький зробив спробу знову створити страхове товариство такого типу, як попереднє (товариство «Любов»). Його спроба виявилася вдалою і 1911 р. в Чернівцях розпочало свою діяльність Товариство взаємного страхування життя і пенсій «Карпатія».

Характерною рисою діяльності Товариства взаємного страхування життя і пенсій «Карпатія» було всеохоплення страхового ринку, щоб люди різного статку могли скористатися страховими послугами. Так, з 1912 до 1924 р. прибуток зріс на 24 тис. крон і становив 26 тис. крон [9].

На початку ХХ ст. у Львові функціонувала низка пенсійних фондів. Одним з яскравих прикладів був Пенсійний фонд працівників міських електричних закладів. Відповідно до статуту метою діяльності фонду було забезпечення пенсією по віку працівників міських електричних закладів та виплата пенсій по втраті годувальника родичам у випадку смерті працівника міських електричних закладів.

Розмір пенсії формувався від періоду членства у пенсійному фонді. Після 10 років членства пенсія становила 40% від заробітної плати і з кожним роком зростала на 2,4%. Відповідно після 35 років членства пенсійна виплата становила 100% (максимум) службових виплат [14].

У Російській імперії на початку ХХ ст. було прийнято закон «Про пенсії робітникам державних гірничих заводів та рудників за рахунок роботодавців, винних у шкоді, завданій здоров'ю» (1901 р.) та закон «Про винагороду потерпілим робітникам державних заводів унаслідок нещасних випадків» (1903 р.), що стосувалися соціального забезпечення [2].

До Жовтневого перевороту 1917 р. на території Росії та України пенсійне забезпечення не враховувало вік, хоча вже з початку ХХ століття країни Європи враховували вік при виплатах у соціальній сфері.

У Радянському Союзі, до якого Україна належала до 1991 р., пенсійного фонду, як окремої організації, не існувало. Нарухуванням і виплатою пенсій займалися установи соціального захисту населення.

В УРСР кошти для виплати пенсій формувались централізовано згідно із Законом СРСР «Про державні пенсії» від 1967 р. [6]. Тобто, виплата пенсій забезпечувалася державою за рахунок коштів, які щорічно виділялися з державного бюджету СРСР, в тому числі і з бюджетних коштів фонду державного соціального страхування, які утворювалися з внесків підприємств, установ та організацій без будь-яких відрахувань із заробітної плати.

Для отримання пенсії за віком у Радянському Союзі громадянину необхідно було досягнути певної вікової межі. Насамперед, щоб отримати пенсію за віком, працівникам колгоспів потрібно було досягнути віку 65 років для чоловіків, а для жінок – 60. Водночас люди робітничих спеціальностей виходили на пенсію значно раніше: чоловіки, досягнувши віку 60 років, а жінки – 55. Згодом вікові обмеження було знято, адже така система встановлювала нерівні права виходу на пенсію різних верств населення. Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по подальшому підвищенню благоустрою радянського народу» від 1967 р. було прийнято, що незалежно від соціального статусу громадянина на пенсію по віку чоловіки та жінки виходять при досягненні 60 та 55 років відповідно [12]. Законами СРСР «Про державні пенсії» та «Про пенсії і дотації членам колгоспів» передбачалося не лише єдиний вік виходу на пенсію, але й єдині вимоги до стажу. Для чоловіків стаж, який давав змогу отримувати пенсію по віку, становив 25 років. Для жінок цей стаж становив 20 років.

Таке поняття, як вислуга років, не поширюється на членів колгоспів, оскільки у колгоспному виробництві немає категорії працівників, в яких спад професійної працездатності характеризувався б не стажем роботи, а віком.

Пенсії по інвалідності внаслідок загального захворювання призначалися, як правило, при рівних вимогах до стажу (залежно від віку та незалежно від соціального статусу).

Пенсійне забезпечення здійснювалося на основі рішень державних органів експертизи працездатності, які були для всіх категорій населення. У СРСР використовувався єдиний перелік показників, за наявності яких інвалідність встановлювалася безтерміново.

У СРСР встановлювався мінімальний розмір пенсії, який 1981 р. становив 70 карбованців у місяць. Такий мінімальний розмір пенсії утримувався до 1990 року [13]. З 1990 р., після розпаду СРСР, Україна почала переходити від командно-адміністративної економіки до ринкової.

На сьогодні процеси реформування економіки України не завершилися, проте 1990-1999 рр. були кризовими для системи соціального забезпечення України. З розпадом СРСР у країні почалися скачки інфляції. У системі соціального забезпечення створився дефіцитний бюджет. Інфляційні процеси не давали змогу акумулювати необхідну кількість коштів для виплати пенсій та соціальних допомог. Для забезпечення виконання Закону України «Про пенсійне забезпечення» від 1991 р. було створено Пенсійний фонд України як самостійну фінансову структуру. Кошти фонду не включаються до державного бюджету і не можуть бути використані на інші виплати пенсій і допомог [5].

Основним законом у діяльності Пенсійного фонду України до 2004 р. був Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 1991 р. З 2004 р. його замінив Закон «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 2003 р. [4].

На даному етапі становлення пенсійної системи України є нагальною необхідністю її реформування. Упродовж 1991-1999 рр. було ухвалено більше 20 законів та декілька указів Президента, котрі регулюють пенсійну систему. Проте недосвідченість у сфері соціальної політики призвела до несправедливості у цій галузі, адже особи, що сплачували внески, отримували пенсію на рівні з тим, хто їх не сплачував. Проведення пенсійної реформи є невід'ємною частиною пенсійної політики.

Висновки. Впровадження нового пенсійного забезпечення непрацездатних громадян в перші роки незалежності нашої держави через ряд об'єктивних і суб'єктивних причин не було ефективним, тому йшли пошуки його вдосконалення. Дослідженнями виявлено, що формування системи соціального забезпечення та пенсійного страхування має багатовікову історію. Можна стверджувати, що держава при формуванні даної системи повинна врахувати певні особливості, що склалися на території країни, зокрема досить

велику кількість пенсіонерів по відношенню до працюючих осіб, середню заробітну плату, наявну кризу, додаткові доходи населення тощо. Основною перешкодою у формуванні рівневої пенсійної системи вбачаємо відсутність страхової культури в населення України та тотальну недовіру до формування накопичень в державних структурах, враховуючи досвід 90-х років ХХ століття.

Пропонуємо розглянути можливість формування системи пенсійного страхування на базі наявних страхових компаній, так як не потрібно створювати нові структури, а наявні фінансові ресурси страховиків можуть послужити доброю гарантією за заощаження.

Список використаних джерел

1. Артюх Т. М. Страхування життя і його розвиток в Україні // *Фінанси України*. – 2000. – № 9. – 126 с.
2. Губар О. Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту // *Фінанси України*. – 2002. – № 8. – 134 с.
3. Економічний словник / За ред. П. І. Багрія, С. І. Дорогунцова. – К., 1973. – 624 с.
4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07. 2003 р., № 1058-ІУ.
5. Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11. 1991 р. за № 1788-ХІІ.
6. Закон СРСР «Про державні пенсії» від 14.09. 1967 року.
7. Закон СРСР «Про пенсії і допомогу членам колгоспів» від 15.07. 1964 року.
8. Іваськевич І. О. Організація соціального забезпечення: Навч. посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 140 с.
9. Клапків М. С. З історії зародження національного страхового ринку // *Фінанси України*. – 1998. – № 1. – 112 с.
10. І. Оклеї. До питання становлення і розвитку законодавства про пенсійне забезпечення: історико-правовий аспект // *Вісник Академії правових наук України*. – 2006. – № 2. – С. 239.
11. Пенсійна система України: Навч. посіб. / За заг. ред. Грушка В. І. – К.: Кондор, 2006. – С. 28.
12. Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи

по подальшому підвищенню благоустрою радянського народу» від 26 вересня 1967 року.

13. Розпутенко І. В. Державні видатки в перехідних економіках – К., 1998. – 244 с.

14. Трубич С. Ю., Швець В. Є. Формування системи соціального страхування // Фінанси України. – 2000. – № 2. – 151 с.

***Анотація.** Работа посвящена освещению истории развития пенсионно-страхового дела в Украине, начиная со времен Ярослава Мудрого и до сегодняшнего дня. Рассмотрено развитие пенсионной сферы во времена Советского Союза и первые годы независимости Украины. Особенное внимание уделено периоду развития пенсионного обеспечения в годы становления независимости Украины. Работа имеет теоретическое значение и освещает исторические особенности развития пенсионной системы в Украине, проблемы развития и необходимость реформирования ее на современном этапе.*

***Ключевые слова:** пенсия, пенсионное обеспечение, пенсионное страхование, реформирование.*